

Janusz Socha

STRONNICTWA LUDOWE W WYBORACH SAMORZĄDOWYCH DO
RAD GMINNYCH W 1927 I 1930 r. Z BADAŃ NAD AKTYWNOŚCIĄ
SPOŁECZNO-POLITYCZNĄ RUCHU LUDOWEGO

1. KAMPANIA WYBORCZA 1927 r.

Pierwsze z omawianych w niniejszym artykule wybory do rad gminnych ogłoszone zostały 28 maja 1927 r. Przeprowadzono je na terenie całego państwa z wyjątkiem województw zachodnich — pomorskiego i poznańskiego. Mimo iż czynniki rządowe spodziewały się zakończyć wybory w ostatnim tygodniu czerwca¹, kampania wyborcza w niektórych rejonach kraju szła opieszale i przeciągała się nawet do początków 1928 r.

Znaczenie wyborów polegało przede wszystkim na rozwiązaniu rad gminnych ustępującej, nadmiernie wydłużonej kadencji i na wyborze nowego zespołu radnych. Obok tego ważnym elementem, który towarzyszył decyzji czynników rządowych i stronnictw politycznych o przeprowadzeniu wyborów było polityczne znaczenie samorządowej kampanii wyborczej, poprzedzającej wybory parlamentarne. Spodziewano się, że układ sił w nowych radach gminnych odzwierciedlać będzie strukturę wpływów partii politycznych, zwłaszcza stronnictw ludowych na wsi. Kampania wyborcza miała też spełnić rolę wskaźnika nastrojów politycznych społeczeństwa².

Przygotowanie wyborów ze strony czynników administracyjnych

¹ A. Łuczak, *Samorząd terytorialny w programach i działalności stronnictw ludowych*, Warszawa 1973, s. 138.

² „Gazeta Chłopska” 1927, nr 15: „Kto nie będzie miał w ręku rady gminne, wójtów i sejmiki — ten ma połowę wygranych wyborów do sejmu”.

było poprawne, zalecenia ministerialne zobowiązywały do bezstronności w komisjach wyborczych³.

Zainteresowanie ludności wiejskiej wyborami gminnymi było różne w poszczególnych rejonach kraju i zmieniało się nawet w sąsiadujących ze sobą gromadach. W materiałach źródłowych sporo jest informacji o zainteresowaniu miernym⁴. Najlepszą ocenę mogłyby tutaj stanowić dane o frekwencji wyborczej. Z wyjątkiem woj. kieleckiego nie zachowały się jednakże zestawienia umożliwiające wyrobienie poglądu w skali całego państwa. W Kieleckiem do urn wyborczych przystąpiło tylko 197 230 (27%) na 722 461 uprawnionych do głosowania mieszkańców wsi⁵. Oczywiście, że cyfry te nie mogą stanowić miernika aktywności przedwyborczej i zainteresowania chłopów wyborami do rad gminnych, skłaniają do wyprowadzenia niezbyt optymistycznego wniosku. W niektórych rejonach zainteresowanie wyborami mogło być jeszcze mniejsze, np. w gminie Samokłęski pow. lubartowskiego na 2400 uprawnionych, do głosowania przystąpiło zaledwie 266 osób (11%)⁶.

Wydaje się jednakże iż przeważała, przynajmniej w Polsce środkowej i w Małopolsce zachodniej, aktywna postawa wsi wyrażającej duże zainteresowanie zarówno samymi tylko wyborami, jak i problematyką samorządową w ogóle⁷. Interesującego przykładu dostarcza Z. Jakimiak, autor monografii wsi gminnej Krześlin pow. siedleckiego, której mieszkańcy wykazywali duże zaznajomienie się z „wyborami gminnymi i gospodarką gminną”. Posługując się zwrotem autora pracy, można stwierdzić, że krześlińscy gospodarze byli „bardzo wyrobieni w sprawach samorządu gminnego⁸. Również w gm. Czemierniki pow. lubartowskiego wybory do rady gminnej odbyły się 24 czerwca przy

³ Archiwum Powiatowe m. Łodzi (dalej APŁ), UW Łódzki, Wydz. Bezpieczeństwa, sygn. 169/1 k. 17. *Okólnik MSW z 2 VI 1927*. Odmiennej ocenę atmosfery wyborczej zob.: A. Litwin, *Samorząd w Polsce burżuazyjno-obszarniczej w latach 1918—1939*, Warszawa 1954, s. 28—31.

⁴ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej MSW), sygn. 117, k. 6—7, *Protokół zjazdu starostów woj. łódzkiego z 22 VI 1927*.

⁵ Dane za: Łuczak, *op. cit.*, s. 146, tabl. 8.

⁶ Centralne Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej CA KC PZPR), UW Lubelski, AM 1749/3, k. 230, *Spraw. syt. z 9 VI 1927*.

⁷ Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (dalej CAMSW), UW Krakowski, sygn. 218, t. 25a, k. 9, *Spraw. syt. z 3 VII 1927*; CA KC PZPR, UW Lubelski, AM 1749/3, k. 315—317, *Spraw. syt. z 30 VIII 1927*; zob. także: *Z życia organizacyjnego*, „Gazeta Chłopska” 1926, nr 25, 38.

⁸ Z. Jakimiak, *Krześlin wieś powiatu siedleckiego*, Maszynopis Bibl. Akademii Rolniczej w Warszawie, 1933—1934, s. 66, 74.

„dużym zainteresowaniu” miejscowej ludności, a do urn przystąpiło 450/0 uprawnionych do głosowania⁹. Podobne informacje dochodziły z gmin małopolskich¹⁰, m. in. z Choczni pow. wadowickiego, gdzie wybory do rady gminnej 21 i 22 lutego 1927 r. przeprowadzono „przy liczny udział wyborców”¹¹. Należy dodać, iż pełna frekwencja wyborcza w gminach zbiorowych na terenie byłego zaboru rosyjskiego była raczej niemożliwa z uwagi na ograniczone możliwości jednorazowego zgromadzenia kilkutysięcznej gromady uprawnionych do głosowania¹².

Aktywna postawa chłopów w wyborach samorządowych uwarunkowana była gospodarczymi i politycznymi czynnikami działalności rad gminnych. Momenty gospodarcze miały przeważać, m. in. w pow. hrubieszowskim, gdzie, zdaniem starosty, „wyborcy kierowali się raczej względami gospodarczymi niż politycznymi”¹³. Podobnie samorządową kampanię wyborczą ocenia na terenie swojego powiatu starosta węgrowski, wskazując przy tym na dobór kandydatów spośród „ludzi czystych rąk” (i) samorządowo wyrobionych”¹⁴. Również w rolniczych gminach Łosień, Wojkowice Kościelne i Ożarówce wysoko uprzemysłowionego pow. będzińskiego radnych wybierano „pod hasłami natury gospodarczej”¹⁵.

Zdarzają się również oceny przypisujące kampanii wyborczej do rad gminnych jedynie rywalizację miejscowych grup interesu i „poszczególnych jednostek”, jak stwierdzał starosta łódzki. W jego powiecie wybory miały być pozbawione „jakiegokolwiek kierunku politycznego”¹⁶. W Krasnostawskim zainteresowanie ludności wiejskiej wyborami gminnymi nie wzbudzało kwestii natury politycznej, lecz osobowej — twierdził sprawozdawca Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie¹⁷.

Wydaje się jednakże, iż polityczny aspekt gminnej kampanii wybor-

⁹ CA KC PZPR, UW Lubelski, AM 1749/3, k. 230, *Spraw. syt. z 9 VII 1927*.

¹⁰ *Wieści z powiatów i gmin w Małopolsce*, „Wyzwolenie” 1927, nr 42.; CAMSW, UW Krakowski, sygn. 218, t. 25a, k. 9, *Spraw. syt. z 22 I 1927*; S. Sikorski, *Ciernista droga. Wspomnienia*, Warszawa 1971, s. 15, 154—155.

¹¹ *Sprawy samorządowe w Małopolsce*, „Wyzwolenie” 1927, nr 10.

¹² Por.: Łuczak, *op. cit.*, s. 24.

¹³ CAMSW, UW Lubelski, sygn. 227, t. 134, k. 62, *Spraw. syt. starosty hrubieszowskiego z 26 IX 1927*.

¹⁴ CA KC PZPR, UW Lubelski, AM 1749/3, k. 227, *Spraw. syt. z 9 VII 1927*.

¹⁵ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej WAP Kielce), UW Kielecki, Wydz. Bezp., sygn. 2643, nb. *Spraw. syt. starosty będzińskiego z 11 VII 1927*.

¹⁶ AAN, MSW, sygn. 117, k. 6, *Protokół zjazdu starostów woj. łódzkiego w dniu 22 VI 1927*; sygn. 76, k. 26, *Protokół z zebrania kierowników władz i urzędów I-szej instancji pow. łódzkiego w dniu 15 X 1927. Referat starosty łódzkiego*.

¹⁷ CA KC PZPR, UW Lubelski, AM 1749/3, k. 160, *Spraw. syt. z 25 VI 1927*.

czej był o wiele szerszy i wpływał na generalną ocenę układu sił w samorządach nowej kadencji. Na przykład starosta miechowski twierdził, że kampania samorządowa na terenie jego powiatu toczyła się „przeważnie pod znakiem hasel politycznych, sprawy gospodarcze znalazły się na drugim planie”¹⁸. Podobną opinię wyrażał starosta włoszczowski posługując się nawet przynależnością partyjną radnym gminnych nowej kadencji dla określenia wpływów poszczególnych kierunków politycznych w powiecie¹⁹. Dla mieszkańców Krzeszyna wybory gminne były wydarzeniem politycznym w którym największą rolę odgrywali miejscowi ludowcy²⁰. W tej atmosferze przebiegała kampania wyborcza w całym pow. siedleckim²¹ i w Małopolsce²².

Uświadomionej społecznie części chłopów nie były obojętne przekonania polityczne radnych gminnych nowej kadencji. Nie tracąc z oczu spraw gospodarczo-administracyjnych, chcieli oni widzieć w radzie gminnej przedstawicieli swoich stronnictw, ludzi o podobnych przekonaniach politycznych.

Wybory samorządowe stały się też jednym z ważniejszych przejawów działalności stronnictw ludowych na wsi. Przystępując do akcji wyborczej w każdym ze stronnictw liczone na zmobilizowanie możliwie najszerszych kręgów ludności wiejskiej i wprowadzenie jak najwięcej zwolenników do rad gminnych i na stanowiska wójtów.

Zgodnie z przepisami statutowymi, organizacja kampanii wyborczej generalnie leżała w gestii władz naczelnych każdego stronnictwa. W PSL Piast indywidualnie odpowiedzialny był za nią F. Bardel, w PSL Wyzwolenie A. Bogusławski — przewodniczący Wydziału Samorządowego w Zarządzie Głównym Stronnictwa, a w Stronnictwie Chłopskim przypuszczalnie Stanisław Wrona — przewodniczący Wydziału Organizacyjnego Stronnictwa. W terenie zasadnicza rola przypadała gminnym komitetom wyborczym, w Stronnictwie Chłopskim nazywano ich także komitetami chłopskimi. Podlegały one bezpośrednio zwierzchnictwu władz powiatowych poszczególnych stronnictw²³.

Komitety gminne prowadziły wszystkie prace agitacyjne stronnictwa na podległym sobie terenie, jednakże ich zadaniem było ustalenie kandydatów do rad gminnych spośród członków i zwolenników stronnictwa.

¹⁸ WAP Kielce, UW Kielecki, Wydz. Bezp., sygn. 2643, nlb. *Spraw. starosty miechowskiego z 8 VII 1927.*

¹⁹ *Ibidem, Spraw. starosty włoszczowskiego z 30 VI 1927.*

²⁰ Jakimiak, *op. cit.*, s. 74.

²¹ CA KC PZPR, UW Lubelski, AM 1749/3, k. 107—108, *Spraw. syt. z 11 VI 1927.*

²² J. Strzyżek, *Chłopskim piórem*, Warszawa 1957, s. 251; *Sprawy samorządowe w Małopolsce, „Wyzwolenie” 1927*, nr 10.

²³ Szerzej o tym pisze Łuczak, *op. cit.*, s. 139—143.

stwa. Niekiedy, w zależności od sytuacji, mogli to być również kandydaci zgłaszani spośród osób bezpartyjnych lub należących do innych ugrupowań politycznych²⁴.

Spśród trzech stronnictw szczególnie trudne warunki agitacji wyborczej miało PSL Piast, atakowane z wielu stron nie wyłączając endecji. Zwalczani przez Wyzwolenie i Stronnictwo Chłopskie kandydaci piastowcy trafiali na silniejszą niż inni ludowcy — pisze J. R. Szaflik — kontrakcję czynników rządowych, zainteresowanych osłabieniem pozycji tego stronnictwa w radach gminnych nowej kadencji²⁵. Te względy wpłynęły przypuszczalnie na dwoistość akcji wyborczej Piasta. Obok zdecydowanego faworyzowania swoich kandydatów do rad gminnych i forsownej agitacji prasowej w sprawach wyborczych, zgodnej z interesami tego stronnictwa, spotykamy często przykłady przemawiające za ostrożnym wysuwaniem list kandydatów piastowskich. Dotyczy to zwłaszcza rejonów Polski centralnej, gdzie stronictwo nie czuło się tak pewnie jak w Krakowskim.

Świadomi depopularyzacji i kurczenia się wpływów swojego stronnictwa, kierownicy akcji wyborczej Piasta unikali niejednokrotnie imiennego wskazywania kandydatów na radnych. W miejscowościach, gdzie piastowcy znajdowali się w mniejszości lub gdzie wśród zwolenników stronnictwa brakowało osób o wystarczających kwalifikacjach moralnych, sugerowano raczej wybór osób bezpartyjnych. Podkreślano przy tym wymagane walory osobiste kandydatów, takie jak uczciwość, sumienność, pracowitość i świadomość obowiązków wynikających z wyboru do samorządu gminnego²⁶. Choć stronictwo nie zamierzało ukrywać faktycznych założeń tej formy agitacji przedwyborczej²⁷, na wsi nie zawsze potrafiono w niej dostrzec interes partyjny agitatorów piastowców. Na zręczność tak ukierunkowanej akcji zwrócił uwagę starosta siedlecki. W sprawozdaniu z dwóch wieców zorganizowanych 19 VI 1927 r. w tym powiecie w gminach Domanice i Skórzec przez posła z listy PSL Piast Aleksandra Niedbalskiego zapisał

²⁴ W komentarzu do wyników wyborów samorządowych na terenie pow. węgrowskiego wojewoda lubelski wskazał na charakterystyczny, jego zdaniem, „fakt, że ugrupowania lewicowe [czytaj: PSL Wyzwolenie — przyp. autora] na listy swoje stawiały kandydatów o politycznych przekonaniach prawicowych, jak to miało miejsce w gm. Miedzna i Sinołęka”, CA KC PZPR, UW Lubelski, AM 1749/3, k. 227, *Spraw. sył.* z 9 VII 1927.

²⁵ J. R. Szaflik, *Polskie Stronnictwo Ludowe Piast, 1926—1931*, Warszawa 1970, s. 383.

²⁶ WAP Kielce, UW Kielecki, Wydz. Bezp., sygn. 2587, nlb. *Spraw. starosty kozienickiego* z 29 VI 1927.

²⁷ A. Niedbalski, *ABC samorządowe*, „Wola Ludu” 1927, nr 364 i 365.

on, że Niedbalski „pouczał zebranych o doniosłości wyborów do rad gminnych, starannym dobieraniu ludzi (czytaj: radnych przyp. autora) bez względu na przekonania polityczne”. Z jego przemówienia przebiła troska o dobro samorządu powiatowego, który miał się przecież składać z delegatów wybranych przez rady gminne. Starosta podkreślił, że przemówienie to nie było „przypadkowym czy okolicznościowym zajęciem stanowiska, lecz gruntownie przemyślaną b[ardzo] zręczną taktyką wyborczą” stronnictwa²⁸. Stronnictwo Piast dysponowało bowiem sporą kadrą aktywu samorządowego wśród chłopów zamożniejszych, niezależnych materialnie i zaznajomionych z działalnością społeczną, zwłaszcza samorządową²⁹. Do tego dochodził względnie wysoki odsetek zwolenników Piasta w administracji terenowej i wśród członków rad gminnych ustępującej kadencji. W rezultacie PSL Piast, akcentując pragmatyzm wyborczy i pozornie omijając sprawę przynależności partyjnej kandydatów na radnych, mogła liczyć na wprowadzenie wielu swych zwolenników do nowych rad gminnych³⁰.

Równie intensywną agitację wyborczą rozwinęły Stronnictwo Chłopskie i PSL Wyzwolenie. Zadania Stronnictwa Chłopskiego w nadchodzących wyborach samorządowych określił A. Waleron już w sierpniu 1926 r.³¹ W kwietniu następnego roku pisał on, że Stronnictwo „musi wystąpić do walki o wszystkie rady gminne i o wszystkie sejmiki w całej Polsce”. Dążenie to pismo uzasadniało administracyjnym i gospodarczym znaczeniem wymienionych instancji, przez które „przelewają się setki milionów podatkowego grosza”³². Zamierzeniom tym podporządkowana została działalność Stronnictwa w okresie kampanii wyborczej. Jednym z przykładów świadczących o tym jak dużą wagę przywiązywało Stronnictwo Chłopskie do wyborów może być zgromadzenie publiczne zorganizowane w dniu 8 I 1927 r. w Niepołomicach w pow. bocheńskim. Przemawiający do zgromadzenia Franciszek Łach z pobliskiej wsi Podgrabie, członek Stronnictwa, wezwał „wszystkich włościan zamieszkujących w obrębie gminy Niepołomice, ażeby zorganizowali się celem przeprowadzenia przy zbliżających się wyborach do rady gminnej w Niepołomicach jak największej ilości własnych kandydatów”. Mówca zastrzegł przy tym wyraźnie, żeby wysuwali

²⁸ CA KC PZPR, UW Lubelski, AM 1749/3, k. 245, *Spraw. syt. z 9 VII 1927*.

²⁹ Klasowo-warstwowe uwarunkowania aktywności społecznej chłopów interesująco prezentuje W. Adamski, *Dwa modele struktury i stosunków społecznych wsi*, „Studia Socjologiczne” 1965, nr 4, s. 171—172.

³⁰ Dość wszechstronną ocenę metod agitacji i sukcesu wyborczego zestawili Łuczak, *op. cit.*, s. 193—197, uwzględniający wyniki badań J. R. Szaflika.

³¹ A. Waleron, *Samorząd*, „Gazeta Chłopska” 1926, nr 25.

³² „Gazeta Chłopska” 1927, nr 15.

kandydatury spośród „tylko tych, którzy zgłosili przystąpienie do miejscowej organizacji Stronnictwa Chłopskiego”³³. Mieli to więc być kandydaci Stronnictwa. Podobnie było w pow. włoszczowskim, gdzie Stronnictwo Chłopskie kierowane przez Jana Ledwocha rozwinęło najbardziej ożywioną akcję wyborczą spośród wszystkich pozostałych, działających tam ugrupowań politycznych. Sprawozdawca starostwa zwracał uwagę na wyjątkowe zaangażowanie Ledwocha, „który niemal we wszystkich gminach [pow. włoszczowskiego — przyp. autora] podczas wyborów osobiście agitował i swoich zwolenników organizował”³⁴.

W pow. łowickim akcją wyborczą Stronnictwa Chłopskiego kierował osobiście prezes Zarządu Powiatowego Kazimierz Masztanowicz. Na jednym z zebrań wyborczych zorganizowanym 27 XI 1927 r. we wsi Jamno w gm. Dąbkowice polecał „zebrany wybór wójta i radnych ze Stronnictwa Chłopskiego”³⁵. W tym duchu utrzymywał Masztanowicz swoje przemówienia na wielu pozostałych zgromadzeniach chłopskich, w których uczestniczył.

Zainteresowanie Stronnictwa Chłopskiego wyborami do rad gminnych jednoznacznie oceniał starosta krasnostawski. Na terenie jego powiatu miało ono być „najwyższe” w porównaniu do innych partii działających na wsi. Krasnostawska organizacja Stronnictwa Chłopskiego dążyła do całkowitego opanowania ciał samorządowych w powiecie i podporządkowania ich działalności swoim dyrektywom”³⁶. Od przejęcia wpływów w radach gminnych, a następnie w organach samorządu powiatowego, działacze krasnostawscy kierowani przez Stanisława Wronę uzależniali wdrażanie na swoim terenie wytycznych programowych Stronnictwa w dziedzinie samorządowej.

O działalności Stronnictwa Chłopskiego, mającej na celu opanowanie samorządu gminnego donoszono również z pow. biłgorajskiego³⁷ i piotrkowskiego³⁸.

PSL Wyzwolenie, podobnie jak PSL Piast i Stronnictwo Chłopskie, prowadziło również intensywną akcję wyborczą organizując liczne wie-

³³ CAMSW, UW Krakowski, sygn. 218, t. 25a, k. 12, *Spraw. starosty bocheńskiego z 24 I 1927*.

³⁴ WAP Kielce, UW Kielecki, Wydz. Bezp., sygn. 2643, nb. *Spraw. starosty włoszczowskiego z 30 VI 1927*.

³⁵ Powiatowe Archiwum Państwowe w Łowiczu (dalej PAP Łowicz), Starostwo Pow. Łowickie, sygn. 34, k. 9, b. n.

³⁶ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej WAP Lublin), Starostwo Pow. krasnostawskie, sygn. 64, s. 151, *Spraw. starosty krasnostawskiego z 29 XII 1927*.

³⁷ CA KC PZPR, UW Lubelski, AM 1749/3, k. 243, *Spraw. syt. z 9 VII 1927*.

³⁸ AAN, MSW, sygn. 117, k. 7, *Protokół ze zjazdu starostów woj. łódzkiego z 22 VI 1927*.

ce i zgromadzenia chłopskie. Rywalizując o mandaty samorządowe z obu konkurencyjnymi stronnictwami ludowymi zmuszone było zwalczać równocześnie agitację prawicy endeckiej³⁹. W rywalizacji wyborczej z Piastem i endecją propaganda Wyzwolenia eksponowała krytyczną ocenę rad gminnych ustępującej kadencji, w wielu rejonach Polski opanowanych przez oba ugrupowania, których „rządy — dały jak najgorsze rezultaty”⁴⁰. Szczególnie ostro problem ten rysował się przy wyborach wójtów. Wystawianych do tej „ostatniej chłopskiej placówki” — jak stwierdzono w gm. Policzna pow. kozienickiego — kandydatów Wyzwolenia wielokrotnie przychodziło bronić z dużą wytrwałością⁴¹.

Generalnie, kampania wyborcza do rad gminnych przebiegała w ostrej walce pomiędzy Piastem, Wyzwoleniem i Stronnictwem Chłopskim oraz pomiędzy tymi stronnictwami a pozostałymi ugrupowaniami politycznymi działającymi na wsi. Samodzielnie prowadzonej akcji wyborczej stronnictw ludowych towarzyszyły niekiedy lokalne sojusze taktyczne. Na przykład w Siedleckim zjazd powiatowy delegatów PSL Wyzwolenie w czerwcu 1927 r. uchwalił „na podstawie porozumienia z PPS” współdziałanie wyborcze w tych gminach, gdzie PPS posiadała liczniejsze grupy zwolenników⁴². W gm. Stara Wieś tegoż powiatu miejscowe komitety wyborcze Piasta i Wyzwolenia zawarły z kolei sojusz przeciwko PPS⁴³, a w gm. krześlińskiej zwolennicy Wyzwolenia rozbili przedwyborczy wiec A. Niedbalskiego z PSL Piast⁴⁴.

Należy również wskazać na dość silne momenty antyinteligentkie i antyobszarnicze, animując uczestników zgromadzeń przedwyborczych, zwłaszcza organizowanych przez PSL Wyzwolenie⁴⁵.

³⁹ M. Malinowski, *Wobec bliskich wyborów do rad gminnych*, „Wyzwolenie” 1927, nr 22.

⁴⁰ CA KC PZPR, AM 1749/3, k. 107—108, *Spraw. syt. z 11 VI 1927*.

⁴¹ *Głosy wsi*, „Wyzwolenie” 1927, nr 4.

⁴² CA KC PZPR, AM 1749/3, k. 108, *Spraw. syt. z 11 VI 1927*.

⁴³ *Ibidem*, k. 276, *Spraw. syt. z 9 VII 1927*.

⁴⁴ *Ibidem*, k. 109, *Spraw. syt. z 11 VI 1927*.

⁴⁵ Np. w gm. Ramutkowo pow. płockiego chłopi zorganizowani przez PSL Wyzwolenie odrzucili propozycję zastępcy starosty powiatowego, który „próbował koniecznie wsadzić na radnych dwóch obszarników”. *Głosy wsi*, „Wyzwolenie” 1927, nr 4; w pow. tomaszowsko-lubelskim akcją przedwyborczą Stronnictwa Chłopskiego z powodzeniem prowadził Józef Karwan, który „objeżdżał wszystkie rady gminne — i wszelkimi sposobami starał się wpłynąć na wyborców aby ci nie wybierali do rad gminnych inteligentów”. CA KC PZPR, AM 1749/3, k. 249, *Spraw. syt. z 18 VII 1927*; w gm. Olkuszko-Siewierska i Łagisza pow. będzińskiego bardzo czynni w akcji wyborczej duchowni i nauczyciele nie mieli powodzenia na zebraniach gminnych. WAP Kielce, Wydz. Bezp., sygn. 2643, nlb. *Spraw. syt. starosty będzińskiego z 11 VII 1927*.

Tabela 1

Wpływy stronnictw ludowych w radach gminnych sześciu województw
po wyborach w 1927 r.⁴⁶

Województwo	Podział mandatów						ogółem
	PSL Piast	PSL Wyzwolenie	Stronnictwo Chłopskie	stronnictwa ludowe łącznie	pozostałe ugrupowania polityczne	bezpartyjni	
Białostockie	198	155	123	476	286	596	1 358
Kieleckie	861	614	515	1 990	960	1 188	4 138
Lubelskie	205	317	257	779	477	412	1 668
Łódzkie	418	647	129	1 194	546	456	2 196
Krakowskie	4 158	475	937	5 570	2 492	476	8 538
Wileńskie	55	44	7	106	470	475	1 051
	w %						
Białostockie	14,6	11,3	9,1	35,0	21,1	43,9	100,0
Kieleckie	20,8	14,7	12,4	48,1	23,2	28,7	100,0
Lubelskie	12,3	19,0	15,4	46,7	28,6	24,7	100,0
Łódzkie	19,1	29,6	5,8	54,5	24,9	20,6	100,0
Krakowskie	48,6	5,6	11,0	65,2	29,2	5,6	100,0
Wileńskie	5,2	4,2	0,7	10,1	44,7	45,2	100,0

Zestawienie niekompletnych danych o wynikach wyborów do rad gminnych zawarto w tab. 1.

Trzy stronnictwa ludowe: PSL Piast, PSL Wyzwolenie i Stronnictwo Chłopskie uzyskały, biorąc łącznie, przewagę bezwzględną w radach gminnych woj. krakowskiego dzięki dominującej pozycji PSL Piast i woj. łódzkiego, gdzie samorząd gminny złożony był z większości wyzoleniowo-piastowcowej. W Kieleckim i Lubelskim ludowcy stanowili niemal połowę członków rad gminnych, w Białostockiem co trzeci radny był ludowcem, na Wileńszczyźnie — co dziesiąty. W tych czterech województwach najwięcej radnych-ludowców rekrutowało się z PSL Piast, następnie z Wyzwolenia, najmniej ze Stronnictwa Chłopskiego. W skali całego państwa najwyższy udział wśród politycznie zadeklarowanych członków rad gminnych — jak wynika z ustaleń A. Łuczaka — miało PSL Piast — 18,9%, PSL Wyzwolenie miało 10,2%, a Stronnictwo Chłopskie 8,7%. Na terenie Polski Środkowej przewaga należała do PSL Wyzwolenie (18%). Wpływy PSL Piast oblicza się tutaj na 16% wśród radnych, a Stronnictwa Chłopskie-

⁴⁶ Podano według ustaleń: Łuczak, *op. cit.*, tab. nr 8, 12, 20, 23, 27, 30.

go na 10%. Nasuwa się więc spostrzeżenie, że Krakowskie i Łódzkie oraz Kieleckie i Lubelskie, a więc Małopolska zachodnia i Polska środkowa, tworzyły silne ośrodki ruchu ludowego. Trudno jednakże wyciągać dalej idące wnioski o skali wpływów politycznych trzech omawianych stronnictw ludowych w oparciu o wyniki wyborów gminnych; uczestniczyła w nich tylko średnio biorąc trzecia część uprawnionych do głosowania mieszkańców wsi. Była to jednakże mniejszość najbardziej aktywna pod względem społeczno-politycznym i w poważnym stopniu związana z ruchem ludowym.

Mimo iż w ocenie wyborów każde stronnictwo ludowe podkreślało swój sukces wyborczy i pomniejszało wyniki uzyskane przez stronnictwo konkurencyjne, to należy stwierdzić wysoki udział członków i zwolenników PSL Piast w nowo wybranych radach gminnych.

Mając na uwadze skrupulatną analizę sukcesu wyborczego Piasta, dokonaną przez J. R. Szaflika i A. Łuczaka⁴⁷, należy ponadto stwierdzić przywrócenie wpływów i autorytetu politycznego stronnictwa wśród chłopów całego niemal kraju. Intensywna praca organizacyjna w terenie, jakiej w rok od zamachu majowego dokonało stronnictwo pod kierunkiem W. Witosa, przyniosła rezultaty. Stan wpływów Piasta w nowo wybranych radach gminnych nie spadł w porównaniu do rad ubiegłej kadencji⁴⁸, w odróżnieniu od klęski politycznej i strat organizacyjnych tego stronnictwa w okresie „majowym”. Nie popełnimy omyłki jeśli przytoczymy słowa W. Witosa, który w doświadczeniach z kampanii organizacyjnej stronnictwa prowadzonej od jesieni 1926 r. zapisał: „miałem się możliwość przekonać naocznie że wbrew temu co głoszone, dawne sympatie tak do stronnictwa jak i do mnie niewiele się zmieniły”⁴⁹. Dla PSL Wyzwolenie wybory samorządowe również zakończyły się sukcesem, zwłaszcza gdy wziąć pod uwagę straty organizacyjne spowodowane rozłamem Stronnictwa Chłopskiego⁵⁰. Dla Stronnictwa Chłopskiego wyniki wyborów z 1927 r. można określić, niezależnie od sukcesów lokalnych, jako mierne. Nie zdołało ono wyrobić sobie znaczniejszej pozycji w samorządzie gminnym, mimo iż w nie-

⁴⁷ *Ibidem*, s. 194—196.

⁴⁸ *Ibidem*, por. tab. 8, 13, 20, 23, 27.

⁴⁹ W. Witos, *Moje wspomnienia*, t. 3, Paryż 1965, s. 144.

⁵⁰ A. Bogusławski oceniając wybory samorządowe pisał, że w wyborach do rad gminnych PSL Wyzwolenie „odniosło sukces szczególnie w [byłej] Kongresówce. Krakanie [Stronnictwa] Chłopskiego i Piasta, że Wyzwolenia po rozłamach już nie ma na wsi okazało się fałszywe”, (*Wspomnienia*, t. 4, s. 540 — maszynopis w Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego przy NK ZSL).

których powiatach przejęło do swej organizacji zespoły radnych z PSL Wyzwolenie⁵¹.

Należy również podkreślić, że w radach gminnych utrzymywała się spora grupa zwolenników endecji; wprowadził ich również obóz rządowy. Jednakże w sumie zwolennicy programu ludowego tworzyli podstawowy trzon rad gminnych. Można więc przyjąć, że w działalności samorządowej tych rad wiele dokonało się z udziałem ludowców. Przedstawienie rozmiarów tego udziału, ograniczone przekazami źródłowymi, przekracza nasze możliwości badawcze.

2. KAMPANIA WYBORCZA 1930 r.

Drugie spośród omawianych wybory do rad gminnych w 1930 r. przeprowadzone były na terenach byłego zaboru rosyjskiego i tylko w tych gminach, gdzie kadencja poprzednich rad kończyła się z dniem 31 października⁵².

Wśród przywódców chłopskich, po przykrej w skutkach dla sprawy ruchu ludowego stracie wpływów politycznych stronnictw ludowych w ruchu młodzieżowym i w kółkach rolniczych⁵³, zwyciężały tym razem głosy zwolenników wspólnego działania celem obrony dotychczasowych pozycji w radach gminnych. W kwietniu 1930 r. osiągnięto porozumienie i rolę koordynatora akcji wyborczej trzech stronnictw przejęła Komisja Porozumiewawcza Stronnictw Ludowych⁵⁴. W odezwie przedwyborczej Komisja wezwała chłopów do uczestnictwa „zjednoczonym frontem” w zgromadzeniach gminnych i opanowania rad⁵⁵. Sta-

⁵¹ Np. starosta krasnostawski oceniając wyniki wyborów samorządowych w powiecie zanotował, że członkowie rad gminnych należący do Stronnictwa Chłopskiego „są to dawniejsi wyzwolenicy, których po przejściu posła [S.] Wrony do Stronnictwa [Chłopskiego] przydziela [podkr. autora] do tegoż stronnictwa”. WAP Lublin, Star. Pow. Krasnostawskie, sygn. 39, s. 37, *Spraw. syt. starosty krasnostawskiego z 26 I 1927*.

⁵² *Sprawy samorządowe, „Wyzwolenie” 1930, nr 15.*

⁵³ Por.: J. Socha, *Powstanie ZMW „Wici” w świetle polityki stronnictw ludowych, „Wiś współczesna” 1975, nr 1, s. 145—147; idem, Aktywność polityczna i społeczno-gospodarcza stronnictw ludowych (PSL Piast, PSL Wyzwolenie, Stronnictwo Chłopskie) w latach 1926—1931, 1973, s. 288—301, maszynopis Bibl. Uniw. Łódzkiego.*

⁵⁴ Szerzej o powstaniu i działalności Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Ludowych, zob.: A. Więzikowa, *Zjednoczenie stronnictw ludowych w 1931 roku, „Wiś współczesna” 1959, nr 6, s. 99.*

⁵⁵ *Zjednoczony front ludowy stronnictw: PSL Wyzwolenie, Stronnictwa Chłopskiego i PSL Piast, Do Ludu Wiejskiego, „Wyzwolenie” 1930, nr 28; Zjednoczony Front Ludowy, „Gazeta Chłopska” 1930, nr 23.*

nowisko Komisji zaaprobowały kluby parlamentarne trzech stronnictw⁵⁶. Wkrótce opracowano przepisy wykonawcze do odezwy w formie instrukcji zalecającej utworzenie w każdej gminie Ludowego Komitetu Wyborczego, złożonego z przedstawicieli trzech stronnictw. Komitet ten, porozumiewszy się z wyborcami, powinien ustalić listy kandydatów do rady gminnej na stanowisko wójta i jego zastępcy⁵⁷.

Porozumienie stronnictw ludowych na szczęblu władz centralnych w celach wyborczych z zadowoleniem zostało przyjęte w terenie⁵⁸. W czerwcu doszło jednakże do nieporozumień w obozie stronnictw ludowych w sprawie zjazdu Związku Gmin Wiejskich. Związek ten, działający na obszarze Polski środkowej i wschodniej, po przewrocie majowym podporządkowany został sanacji⁵⁹. Mając na celu opanowanie jego władz, przed zjazdem wyznaczonym na 2 i 3 czerwca kierownictwa trzech stronnictw ustaliły wspólną taktykę działania. Jednakże już w toku obrad zjazdu przedstawiciele Stronnictwa Chłopskiego z Janem Zalewskim i Andrzejem Czapskim na czele odstąpili od przyjętej taktyki i porozumieli się z przedstawicielami sanacji. W ten sposób zapewnili sobie mandaty w Radzie Związku⁶⁰. Odstępstwo grupy delegatów Stronnictwa Chłopskiego na zjeździe wpłynęło niekorzystnie na współdziałanie wyborcze trzech stronnictw w terenie. Mimo to kampanię wyborczą cechowało znaczne osłabienie lub wręcz zaniechanie rywalizacji pomiędzy stronnictwami ludowymi.

Przebieg kampanii wyborczej wskazuje, że wysiłki sanacji, zmierzające do ograniczenia i wyeliminowania opozycji ludowej ze składu rad gminnych nowej kadencji, nie wytrąciły stronnictwom ludowym inicjatywy. W rejonach silniejszych swych wpływów stronnictwa ludowe nie pozwoliły zepchnąć się do pozycji obronnych i prowadziły akcję ofensywną. Uwagę władz administracyjnych zwracało PSL Wyzwolenie, które prowadziło najsilniej kampanię wyborczą organizując licznie zjazdy powiatowe, zebrania kół wiejskich i komitetów gminnych. Więcej niż zwykle organizowano wieców i zgromadzeń poselskich stronnictwa⁶¹. Wyrazem zainteresowania PSL Wyzwolenie wybo-

⁵⁶ *Rezolucje Klubów Parlamentarnych Polskiego Stronnictwa Ludowego Piast, Polskiego Stronnictwa Ludowego Wyzwolenie, Stronnictwa Chłopskiego, Warszawa 10 maj 1930 r. [w:] Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego, t. 2, 1918—1931, Warszawa 1967, s. 364.*

⁵⁷ *Zjednoczony Front Ludowy, „Gazeta Chłopska” 1930, nr 23.*

⁵⁸ *Obrady Zarządu Okręgowego PSL Piast, „Piast” 1930, nr 15; Zjazd powiatowy PSL Piast w Krakowie, „Piast” 1930, nr 18; Zebrań posła Pieniżka, „Piast” 1930, nr 21; Imponujące zgromadzenie chłopów w Jarosławcu, „Gazeta Chłopska”, nr 23.*

⁵⁹ *Baczność Rady Gminne, „Gazeta Chłopska” 1930, nr 23.*

⁶⁰ *Pod sąd uczciwej opinii chłopskiej, „Wyzwolenie” 1930, nr 24.*

⁶¹ *Nieco odmienny pogląd reprezentuje Łuczak, op. cit., s. 208.*

rami do rad gminnych, jak i w ogóle sprawami samorządowymi, było organizowanie pod patronatem Wydziału Samorządowego w Zarządzie Głównym licznych kursów i zjazdów działaczy samorządowych stronnictwa. Obok Wyzwolenia intensywną akcją wyborczą prowadziło Stronnictwo Chłopskie⁶². Stosunkowo małą aktywność wyborczą wykazywało natomiast PSL Piast.

Akcja wyborcza stronnictw ludowych toczyła się w atmosferze walki politycznej z siłami obozu rządowego. Starostowie powiatowi starali się tak pokierować wyborami, by uniemożliwić wybór ludowców. Gdy im się to nie udawało, ingerowali w działalność lub wprost rozwiązywali opanowane przez ludowców „niepokorne rady gminne”.

Pełne ustalenie wyników wyborów do rad gminnych jest trudne. Fragmentaryczne dane, jakimi dysponujemy, wskazują na spadek liczby piastowców w radach. W Lubelskiem np. wśród 285 radnych w 24 gminach na terenie kilku powiatów wybrano ich zaledwie siedmiu, co stanowiło 2,50%. W porównaniu do składu rad poprzedniej kadencji spadek był pięciokrotny. Dla terenów Kielecczyny znamy wyniki wyborów w dwóch powiatach — w miechowskim i opatowskim. W miechowskim liczba radnych gminnych z Piasta spadła z 38,00% do 8,10%, w opatowskim z 19,20% do 23,00%⁶³. Z terenu woj. łódzkiego dysponujemy wynikami wyborów tylko w pow. wieluńskim. Wśród 240 radnych wybranych w 20 gminach powiatu piastowcami było 35, tj. 14,60%. W ubiegłej kadencji było ich 83, tj. 31,40% wśród 264 radnych z 22 gmin powiatu. Spadek dwukrotny⁶⁴. Wynik ten należy uznać za klęskę wyborczą Piasta, zwłaszcza gdy weźmiemy pod uwagę fakt, że Wieluńskie było najlepiej opanowanym przez to stronnictwo powiatem województwa.

⁶² CAMSW UW Warszawski, sygn. 209, t. 6, k. 37, *Spraw. syt. z 10 VI 1930*; UW Kielecki, sygn. 205, t. 32a, k. 3, *Spraw. starosty opatowskiego z 12 V 1930*; k. 5, *Spraw. starosty zawierciańskiego z 16 VI 1930*; UW Krakowski, sygn. 218, t. 22b, k. 28, dokument bez nazwy i datacji [1930 r. ?]. Trafną ocenę samorządowej akcji wyborczej PSL Wyzwolenie daje starosta radzymiński, który pisał: „Daje się zauważyć planową pracę Stronnictwa [PSL Wyzwolenie — przyp. autora] prowadzoną przez posła Noska. Systematycznie odwiedza on wsie i prowadzi pracę organizacyjną tam przede wszystkim, gdzie spodziewane są wybory wójta lub rady gminnej. Skutkiem tego należy przewidywać opanowanie przez Wyzwolenie zarządów gmin, gdzie wkrótce mają być przeprowadzone wybory. CAMSW UW Warszawski, sygn. 209, t. 5, k. 436, *Spraw. syt. z 1 VI 1930*.

⁶³ CAMSW Dep. Polit., sygn. 202, t. 15, k. 26, *Polit. Kom. Inf. nr 4 za 1—31 III 1931*; UW Warszawski, sygn. 209, t. 6, k. 291, *Spraw. syt. z 10 V 1930*; UW Lubelski, sygn. 227, t. 36, k. 149, *Spraw. wojewody lubelskiego z 2 IV 1930*.

⁶⁴ Obliczono wg danych w pracy Szaflika, *op. cit.*, s. 279, tabl. 11; s. 288, tabl. 16; s. 298, tabl. 20.

PSL Wyzwolenie wzmocniło swój stan posiadania w radach gminnych woj. lubelskiego. W podanej liczbie gmin wybrano 64 członków lub zwolenników tego stronnictwa. Stanowi to 22,5⁰/₀ ogółu radnych i w porównaniu do ubiegłej kadencji daje wzrost o 3,5⁰/₀. Nie zdołało natomiast Wyzwolenie utrzymać stanu posiadania w powiatach miechowskim i opatowskim. W pierwszym zwolennicy tego stronnictwa stanowili 6,7⁰/₀, a w drugim 21,2⁰/₀ zespołu radnych. Bardziej pomyślne dla Wyzwolenia mogły być wybory w dwóch dalszych powiatach Kielecczyny — w sandomierskim i kozienickim, gdzie miejscowi działacze stronnictwa wykazywali znaczną inwencję w opanowywaniu ciał samorządowych⁶⁵. Pewne sukcesy mogło to stronnictwo osiągnąć również w pow. radzymskim i wspólnie ze Stronnictwem Chłopskim w kilku innych powiatach woj. warszawskiego⁶⁶. W pow. wieluńskim Wyzwolenie zachowało stan posiadania wprowadzając do rad 20 swoich zwolenników. Stanowiło to 8,3⁰/₀.

Stronnictwo Chłopskie uzyskało pomyślne wyniki w wyborach do rad gminnych na terenie Lubelszczyzny, wprowadzając do rad 58 swoich zwolenników. Stanowiło to 20,3⁰/₀ uwzględnionego zespołu 285 radnych. W porównaniu do poprzednich wyborów odsetek ten był wyższy o 1,3⁰/₀. Do najlepiej opanowanych przez Stronnictwo Chłopskie należały rady gminne w pow. krasnostawskim, uważanym nadal za rejon dominujących wpływów S. Wrony i jego zwolenników. Opanowali oni w takim stopniu samorząd i urzędy gminne, że w Urzędzie Wojewódzkim przypisywano im spełnienie funkcji instancji partyjnych Stronnictwa⁶⁷. Drugim powiatem Lubelszczyzny, gdzie Stronnictwo Chłopskie odniosło sukces wyborczy był zamojski⁶⁸. W 5 gminach powiatu, dla których znamy wyniki głosowania⁶⁹, Stronnictwo wprowadziło do rad 37 swoich zwolenników, tj. 51,4⁰/₀ ogólnej liczby 72 członków tych rad. Jeśli do tego doliczymy 6 radnych z PSL Wyzwolenie, to stwierdzimy, że ludowcy łącznie stanowili tam 43-osobową (59,7⁰/₀) grupę radnych i uzyskali decydującą przewagę nad obozem rządowym. Do BBWR należało tylko 7 radnych (9,7⁰/₀) uwzględnionych gmin. Endekami było tylko 3, tj. 4,2⁰/₀ radnych. Bez przynależności partyjnej określono 13, tj. 18⁰/₀ radnych.

⁶⁵ Powiatowe Archiwum Państwowe w Sieradzu (dalej PAP Sieradz), Starostwo Pow. Wieluńskie, sygn. 186, nlb.

⁶⁶ CAMSW, UW Kielecki, sygn. 205, t. 53, k. 1, 17.

⁶⁷ CAMSW, UW Warszawski, sygn. 209, t. 6; *Spraw. syt. z 10 VI 1930*.

⁶⁸ PAP Sieradz, Starostwo Pow. Wieluńskie, sygn. 186, nlb.

⁶⁹ CAMSW, UW Lubelski, sygn. 227, t. 136, k. 150, 156, *Spraw. wojewody lubelskiego z 2 IV 1930*.

Wpływy Stronnictwa Chłopskiego wzrosły również w nowo wybranych radach gminnych na terenie omawianych powiatów Kielecczyzny. W pow. miechowskim do Stronnictwa Chłopskiego należało 17, tj. 24,30%, a w opatowskim 31, tj. 23,70% radnych. W porównaniu do poprzednich wyborów obserwujemy wzrost o 2,30% w miechowskim, a o 10,40% w opatowskim. Stan posiadania Stronnictwa Chłopskiego zwiększył się również o 8,10% w radach gminnych pow. wieluńskiego.

Przedstawione dane o stanie wpływów politycznych stronnictw ludowych uzyskane w wyborach do rad gminnych w 1930 r. są niepełne i nie mogą stanowić podstawy do wyciągania ogólnych wniosków. Mimo swej fragmentaryczności, wskazują na spadek udziału zwolenników PSL Piast w nowo wybranych radach. PSL Piast nie potrafiło obronić swych pozycji uzyskanych w radach poprzedniej kadencji. Ustępowało miejsca zwolennikom obozu rządowego. PSL Wyzwolenie i Stronnictwo Chłopskie natomiast zachowały z niewielkim uszczerbkiem (a nawet wzmocniły) swoją pozycję w radach gminnych i rekompensowały częściowo utratę pozycji obozu ludowego poniesioną przez Piasta.

Instytut Historii
Zakład Historii Polski Nowożytnej

Януш Соха

НАРОДНЫЕ ГРУППИРОВКИ В САМОУПРАВЛЕННЫХ ВЫБОРАХ В ГМИННЫЕ СОВЕТЫ В 1927 И 1930 г.; ИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ ОБЩЕСТВЕННО- ПОЛИТИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ НАРОДНОГО ДВИЖЕНИЯ

Избирательная кампания в гминные советы в 1927 г. активизировала основную часть деревни. Число жителей сельских гмин, имеющих право голосования, невозможно вычислить в целом. Оно было дифференцировано территориально и регионально, составляло от нескольких до нескольких десятков процентов. В избирательной деятельности проявлялась политическая и внеполитическая мотивация. Народные группировки: Польская Народная Группировка „Пиаст“, Польская Народная Группировка „Вывольене“ и Крестьянская Группировка, с одной стороны соперничали между собой в борьбе за каждый голос крестьянского населения и влияние в гминных советах, а с другой стороны с правительственными силами и силами Народной Демократии (эндеции).

Избирательная деятельность народных группировок носила организованный характер и представляла собой одну из важнейших форм их деятельности на сельской

территории. Результаты голосования в гминные советы в 1927 г. показали превосходство народного движения (ПНГ „Пиаст“, ПНГ „Вызволене“ и Крестьянская Группировка) в гминных правлениях краковского воеводства (62% голосов) и лодзинского (54,5%), немного меньше в келецком воеводстве (48,1%) и любельском (46,7%).

В 1930 г. выборы муниципалитета в гминные советы, проходящие в атмосфере заостряющейся правительственной диктатуры, показали только незначительный спад влияния ПНГ „Пиаст“ и сохранение влияния, существующих до настоящего времени ПНГ „Вызволене“ и Крестьянской Группировки.